

УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА-19 НА ГЛОБАЛНА ТУРИСТИЧКА КРЕТАЊА

Добрица Јовичић, Никола Тодоровић

Универзитет у Београду – Географски факултет
Студентски трг 3/3, Београд, Србија
dobrica.jovicic@gef.bg.ac.rs

Апстракт: Пандемија ковида-19 је највећи изазов са којим се свет суочио у периоду од Другог светског рата, задајући погубан ударац глобалном туристичком привређивању и кретању туриста. Туризму су неопходне отворене границе, те стабилни политички, социо-економски и, пре свега, здравствено-безбедносни услови. Суноврат такве стабилности на глобалном нивоу почетком 2020. године довео је, *de facto*, до потпуног замирања туристичких кретања. У раду се анализирају негативне последице поменуте пандемије на глобално туристичко привређивање, као и покушаји/мере адаптације јавног и приватног сектора, на драстично погоршане услове развоја туризма настале током протекле две године. Такође се разматрају већ присутне, али и очекиване промене на туристичком тржишту које ће се манифестовати у пост пандемијском периоду. Током протекле две деценије, већина експерата је у својим истраживањима и проценама наводила да ће будућност туризма, највећим делом, зависити од дејства екстерних чинилаца – као што су промене животне средине (пре свега климатске промене), здравствена ситуација, социо-економски услови и стилови живота, а мањим делом, од управљачког механизма који користе менаџери туристичких дестинација и привредни субјекти. Чини се да је пандемија ковида-19 својим погубним дејством управо потврдила овакве процене.

Кључне речи: туризам, пандемија, ковид-19, ефекти, тржиште

Увод

Пандемија ковида-19 је највећи изазов са којим се свет суочио у периоду од Другог светског рата, задајући посебно погубан ударац глобалном туристичком привређивању и кретању туриста. Туризму су неопходне отворене границе, те стабилни политички, социо-економски и, пре свега, здравствено-безбедносни услови. Суноврат такве стабилности на глобалном нивоу почетком марта 2020. године довео је, *de facto*, до потпуног замирања туристичких кретања и туристичког привређивања. На основу обављених истраживања, Светска туристичка организација је већ у априлу 2020. године објавила податке да су све туристичке дестинације (земље, регије) у свету увеле одређене рестрикције путовања као одговор на насталу пандемију. У складу са тим, већина дестинација је у потпуности затворила своје границе за стране туристе (45%) или суспендовала међународне авио летове (30%), док је мањи број њих забранио долазак туристима из појединих емитивних подручја у којима је дошло до великог ширења заразе коронавирусом, или увео друге мање рестриktivне мере (www.unwto.org).

Разматрајући хетерогене, комплексне и променљиве утицаје пандемије ковида-19 на међународни туризам, Светска туристичка организација (као и друге релевантне међународне организације, нпр. Светски савет за путовања и туризам – WTTC, Организација за економску сарадњу и развој – OECD и др.), сматра да је изузетно тешко предвидети или прецизно сагледати ефекте односне пандемије на међународни туризам.

Имајући у виду развој догађаја у првим месецима након избијања пандемије и предузимање рестриktivних мера од стране националних држава (мере карантина, делимична или потпуна обустава авио-саобраћаја, забрана путовања и затварање граница у Европи, као и земљама Северне и Јужне Америке, Африке и Блиског истока) али и укидање или ублажавање истих, затим ситуацију у деловима Источне Азије и Пацифика у којима је епидемија заустављена или стављена

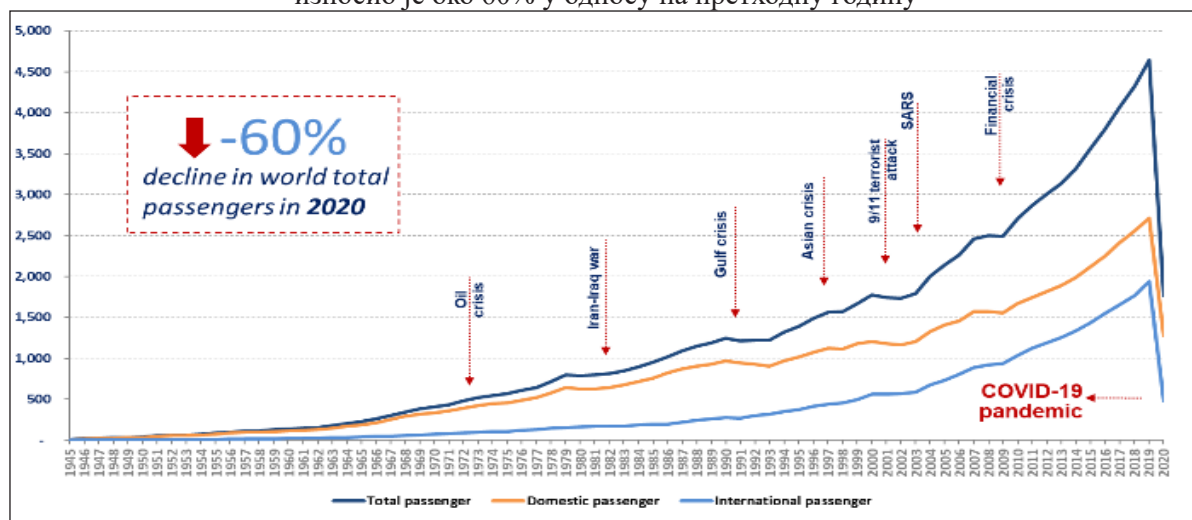
под чврсту контролу већ у другој половини 2020. г. (пре свега у Кини, затим Тајланду, Сингапору, Новом Зеланду и Аустралији), као и искуства из претходних криза, не треба да чуди податак да је број међународних туристичких долазака у 2020. години био мањи за 74% у односу на претходну годину, што је највећи пад светског туризма након Другог светског рата. Пад броја иностраних туриста најизраженији је био у области Азије и Пацифика (-84%), док је у Европи износио -70%, а у Америци (мисли се на Северну и Јужно заједно) -69%. Важно је истаћи и да су приходи од међународних туристичких кретања у 2020. г. износили само око 400 милијарди америчких долара, што је само четвртина прихода остварених у 2019. г. (www.unwto.org).

Драстичан пад кључних делатности туристичке привреде

Светски савет за путовања и туризам (WTTC), најзначајнија међународна асоцијација привредних субјеката из домена туризма, изнела је процене да ће односна пандемија узроковати губитак/гашење око 100 милиона радних места у сектору туризма у свету, при чему се око 3/4 тих радних места односи на државе чланице групе Г20 (чини је 19 држава са најразвијенијим економијама у свету, и ЕУ као посебна чланица). Ако се има у виду податак да је током протеклих пет година један од четири нова посла у свету био креиран у сектору туризма, јасно је да ће значајан пад запослености у домену туристичког привређивања знатно утицати на смањивање глобалне запослености. Мора се имати у виду да је пре избијања пандемије у сектору туризма било запослено око 330 милиона људи, што чини око 10% светске запослености (<https://wtcc.org>).

Такође, процењује се да су се негативни утицаји пандемије на туризам, манифестовали у смањењу глобалног бруто домаћег производа за 2,7 хиљада милијарди америчких долара (то значи да је туризам допринео смањењу глобалног БДП у 2020. г. за 2,8%) што је највише погодило привреде Азије, Европе и Северне Америке, као кључних емитивних и рецептивних подручја у глобалним туристичким кретањима. О глобалном привредном значају сектора туризма (мисли се на шири привредни сектор генерисан туризмом, који поред угоститељства, агенцијског пословања, укључује и друге делатности битне за туристичко привређивање, попут саобраћаја, трговине, индустрије забаве и др.), илустративно говори податак да је његово учешће у светском бруто домаћем производу у 2019. години износило 10,3% (<https://wtcc.org>).

Слика 1. Пад броја превезених путника у укупном авио-саобраћају у свету у 2020. години износио је око 60% у односу на претходну годину

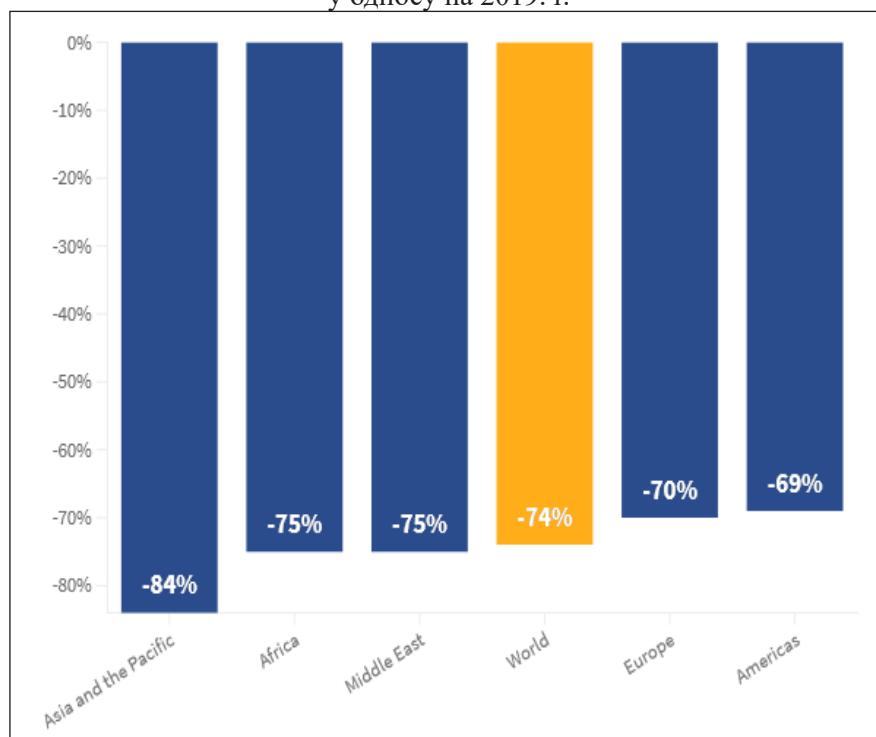

Извор: <https://www.icao.int>

Пандемија је посебно погодила авио-саобраћај, као грану саобраћаја са највећим учешћем у међународним туристичким кретањима (58% учешћа у 2018. г.), што потврђује податак да је почетком априла 2020. године, око 27% туристичких дестинација у свету (земаља, регија), у

потпуности или делимично, суспендовало међународне авио-летове. У складу са тим, процене Међународне асоцијације за авио-саобраћај (IATA) и Међународне организације за цивилно ваздухопловство (ICAO) говоре да су губици авио-компанија у међународном путничком саобраћају у 2020. години износили око 250–260 милијарди америчких долара (www.iata.org). Поменуте организације указују да је број путника на глобалном нивоу у 2020. г. био мањи за око 60%, као и да су авио-превозници обавили око 55% мање летова у односу на 2019. годину. Последице тога се манифестују у банкроту или гашењу низа малих авио-компанија или њихове аквизиције од стране великих авио-превозника који су, због свог националног и привредног значаја, добили обимну финансијску помоћ националних влада (нпр. владе Немачке, Уједињеног Краљевства и Француске, алоцирале су значајна финансијска средства за помоћ Lufthansa-и, British Airways-у и Air France-у). Песимистично звуче подаци са краја 2020- године, да ће Lufthansa своју флоту од 760 авиона смањити за 150 ваздухоплова који ће трајно остати на земљи. Иста компанија је тада најавила и укидање 22 хиљаде радних места са пуним радним временом (<https://www.lufthansa.com>).

Слика 2. Међународни туристички доласци су на глобалном нивоу у 2020. години опали за 74% у односу на 2019. г.

Извор: www.unwto.org

Поновно увођење авио-превоза до низа туристичких дестинација, али и обнављање путничког авио-саобраћаја у целини, започело је током лета 2020. године и праћено увођењем ригорозних административних и санитарно-здравствених мера на аеродромима и у авионима. То је у одређеној мери значило и ограничавање попуњености авиона до нивоа који неће бити ризичан по путнике у њима ради држања социјалне/физичке дистанце, што је значило обављање летова уз мању попуњеност капацитета. Из поменутог проистиче и питање рентабилности пословања и одржавања појединих авио-линија у новонасталим околностима. Због тога се, бар када је о Европи реч, у периоду непосредно након значајнијег ублажавања пандемије (њено потпуно укидање, према мишљењу медицинске струке, вероватно се неће десити пре 2023. године – <https://www.who.int>) може очекивати још већа улога друмског (посебно аутомобилског) саобраћаја у туристичким кретањима. То се нарочито односи на путовања до ближих дестинација, било да је реч о домаћем туризму, или посетама некој суседној држави. У Европи је и до сада, за разлику од других континената, аутомобил био главно превозно средство туриста, како у међународним

(око 50% учешћа), а још више у домаћим кретањима унутар нашег континента (више од 70% учешћа). То се објашњава мањом површином нашег у односу на остале континенте (изузев Аустралије) тако да је и удаљеност емитивних од рецептивних туристичких подручја мања, затим развијеношћу саобраћајне мреже у Европи, великом флексибилношћу који је аутомобил дао туристичким кретањима и другим чиниоцима (<https://ec.europa.eu/eurostat>).

Ипак, поменуте процене треба прихватити са значајном дозом опреза и тумачити их у контексту обима и разорног дејства овакве кризе која нема преседана, што намеће потребу континуираног мониторинга утицаја пандемије ковида-19 на међународни туризам, као и светску привреду у целини.

Ако се пође од умерено позитивног сценарија заснованог на реалним проценама медицинске струке (<https://www.who.int>), а који значи да ће се пандемија крајем 2021. г. ограничити или ставити под добру контролу (процес вакцинације становништва започео је у појединим деловима света већ у децембру 2020. г.), за очекивати је да ће опоравак туризма бити врло постепен. На опрез упућује и порука Светске туристичке организације лансирана убрзо по избијању пандемије, а која гласи „остани данас код куће да би могао путовати сутра“. Сходно томе, оживљавање туристичких кретања несумњиво ће бити праћено значајном дозом страха и опреза код самих учесника ових кретања, а са друге стране, рестриктивне мере и ригорозне процедуре за прихват иностраних туриста/путника најдуже ће остати на снази у погледу интерконтиненталних путовања, и код држава снажно погођених пандемијом као што су Шпанија, Француска и Италија, које уједно спадају међу водеће рецептивне земље, не само у Европи, него и свету у целини. У највећим проблемима могу бити мање земље али у којима туризам има високо учешће у бруто националном производу, и чије туристичко привређивање се превасходно темељи на иностраној тражњи (нпр. Кипар, Малта, Грчка, Хрватска, Црна Гора...).

Јачање домаћег туризам као основа опоравка туризма од утицаја пандемије

У случају наведеног умерено позитивног сценарија који подразумева значајно стабилизовање здравствено-безбедносне ситуације, превасходно у Европи и Северној Америци (у једном делу источне и југоисточне Азије те Аустралији, здравствене прилике су се још средином 2020. г. знатно побољшале), односно стављање опаког вируса под чврсту контролу (што би значило да се трансмисија вируса сведе на спорадичне случајеве и да се, поред интензивирања процеса вакцинације становништва у многим земљама и регијама, настави са применом сигурносно-здравствених превентивних мера), може се са сигурношћу проценити да ће домаћа туристичка кретања и интрарегионална међународна туристичка кретања бити још доминантнија у односу на интерконтинентална туристичка путовања. При томе, треба имати у виду мањи здравствено-безбедносни ризик и већу сигурност коју туристи осећају при путовањима унутар граница своје државе или током посета оближњим и њима познатим земљама, али је и економски моменат битан јер ће економске последице пандемије утицати на пад просечне куповне моћи агрегатне туристичке тражње која ће бирати ближе дестинације за своја путовања, ради мањих трошкова (Brouder, 2020). Сходно томе, домаћа туристичка кретања, нарочито у већим државама које поседују изражену домаћу туристичку тражњу, као и земљама са значајним потенцијалом за развој неког од облика рекреативног туризма (приморски, планински, бањски), биће у првом плану. У складу са тим, Светска туристичка организација види домаћи туризам као кључну полуку опоравка туристичког сектора у наредним годинама. И пре избијања опаке пандемије домаћа туристичка потрошња је била већа од потрошње у међународним кретањима (нпр. у ЕУ је домаћа туристичка потрошња за 1,8 пута већа од потрошње у прекограничним кретањима), а та разлика ће у предстојећим годинама несумњиво бити још већа (<https://ec.europa.eu/eurostat>).

Приходи од домаћег туризма неупоредово су значајнији од потрошње иностраних туриста за САД, а нарочито Кину у којој домаћа туристичка кретања учествују са 80% у укупним годишњим туристичким приходима. Иако се ширење корона вируса у Кини значајно смањило још од априла

2020. г. и од тада се сводило на спорадичне случаје, приходи од домаћег туризма у овој земљи су у наведеној години били мањи за око 20% у односу на 2019. годину. Међутим, стабилна здравствена ситуација која је трајала све до одређеног погоршања почетком пролећа 2022. г. пружила је повољне могућности за нови успон домаћег туризма у Кини. Ради се о великој држави са најбројнијим становништвом у свету, и са богатством природних и антропогених туристичких вредности, од којих многе још нису у довољној мери тржишно валоризоване. О значајном опоравку домаћег туризма у Кини сведоче и подаци да је током кинеског једнонедељног празника лунарне Нове године, у првој седмици октобра 2020. године, регистровано 637 милиона кинеских туриста чија кретања и потрошња су резултирала приходом од 68 милијарди америчких долара (што је око 80% прихода регистрованих током овог седмодневног празника у октобру 2019. г. пре избијања пандемије – <https://cgtn.com>). Туристичке резултате Кине у домену домаћег туризма, треба посматрати у склопу укупног привредног опоравка ове државе у другој половини 2020. г. Кина је једина међу привредно развијеним државама и регијама, са позитивном стопом раста бруто домаћег производа у наведеној години (www.imf.org).

Светски туризам је остварио раст од 4% у 2021. г. у односу на 2020. (415 милиона наспрам 400 милиона долазака), али је то за 72% мање у односу на препандемијску 2019. годину. Европа и Северна Америка оствариле су најбоље резултате у 2021. у односу на претходну годину (раст од 19%, односно 17%), у поређењу са другим континентима, али је то у оба случаја мање за око 60% у односу на 2019. годину. И Европа и Северна Америка су наставиле са трендом раста броја иностраних долазака почетком 2022. године, иако је, нпр. број иностраних туриста, регистрован у поменутих географским подручјима у јануару 2022. г. био за око 45–50% мањи у односу на туристичке резултате забележене на овим континентима у истом месецу 2019. године (www.unwto.org). Висок проценат вакцинисаног становништва, али и наглашен интрарегионални карактер међународних туристичких кретања, како у Европи тако и Северној Америци (највећи број иностраних туриста у Европи чине туристи који путују из једне у друге европске земље, док више од половине иностраних туриста у САД чине туристи који долазе из суседних Канаде и Мексика), главни су разлози бржег опоравка туризма на овим континентима, у односу на друге континенте и регије.

Шпанија као водећа рецептивна земља Европе, претрпела је у сектору туризма огромну штету услед пандемије у 2020. години. Ситуација се делимично поправила у 2021. години, пре свега услед опоравка домаћег туризма, што показује податак да је домаћа туристичка потрошња у наведеној години била за 3,4% већа у односу на препандемијску 2019. годину. За разлику од домаћег, инострани туризам се опоравља знатно споријим темпом. Тако је у 2021. години Шпанију посетило око 31 милиона страних туриста, што је за 64% више у односу на 2020, али је тај повећани број страних посетилаца чак за 63% мањи у односу на инострани промет забележен у 2019. години (<https://www.ine.es>).

Табела 1. Стопа раста/пада БДП-а у 2020. г.

Кина	САД	Евразона (19 држава ЕУ)	Немачка	Италија	Шпанија	Француска	Свет као целина
2,3%	- 3,4%	- 7,2%	- 5,4%	- 9,2%	- 11,1%	- 9,0%	- 3,5%

Извор: www.imf.org

Утицај пандемије на промене туристичке тражње и понуде

Реално је очекивати да ће европски туристи при избору својих дестинација бити још снажније усмерени ка суседним или оближњим земљама унутар нашег континента, нарочито када је реч о државама чланицама ЕУ. Томе у прилог иде и податак да око 70% иностраних ноћења у ЕУ остварују туристи из земаља чланица ове организације (<https://ec.europa.eu/eurostat>). У складу са тим, биће неопходно да Европска комисија има значајну улогу у координирању активности и доношењу мера за опоравак туризма и регулисању процедура за прекогранична путовања унутар ЕУ.

Туристичка тражња има велики адаптивни капацитет у задовољавању својих потреба, што је нарочито изражено код путовања ради провођења годишњег одмора (најчешћи облик туристичких кретања), која карактерише велика флексибилност или слобода туриста у избору типа, локације, времена и начина путовања у жељену дестинацију, за разлику од пословних путовања или посета рођацима, где је ова флексибилност знатно нижа. Овакво понашање туристичке тражње несумњиво ће доћи до изражаја у њиховим кретањима непосредно након заустављања пандемије или значајног ублажавања трансмисије корона вируса, што значи одабир сигурније дестинације која носи мањи здравствени ризик (Cheer, 2020).

Од почетка пандемије слоган који се могао чути у свим светским медијима гласио је „држите социјалну дистанцу“ (мисли се заправо на физичку дистанцу), и на томе ће се, сасвим сигурно, из превентивних разлога инсистирати и у периоду након пандемије. Међутим, то је огроман и тешко савладив изазов за туризам као комплексан социо-економски феномен који се темељи на непосредној интеракцији између људи, нарочито између туриста и њихових домаћина односно домицилног становништва туристичких дестинација, али и између самих туриста међусобно (Hall et al., 2020). Имајући виду комплексност проблема са којим се туризам суочава, Светска туристичка организација усмеравање развоја ове делатности, барем у ближој будућности, темељи на следећим елементима (www.unwto.org):

- неопходност блиске сарадње и координације активности са Светском здравственом организацијом, као главном агенцијом УН која управља кризом изазваном пандемијом ковида-19;
- обезбеђењу имплементације здравствених мера (такође у сарадњи са Светском здравственом организацијом али и националним владама), путем којих ће се минимизирати негативни ефекти пандемије на међународна туристичка кретања;
- јачању солидарности са земљама посебно погођеним овом пандемијом; и
- наглашавању отпорности и адаптивности туризма на различите светске кризе са којима се у ранијем периоду суочавао (мада је овде реч о кризи без преседана).

У стручној јавности су присутна мишљења да туризам као један од сектора који трпи највеће штете од кризе изазване пандемијом, може у скорије време очекивати значајну промену изражену у јачању „спорог“ туризма („slow“ tourism). Под овим појмом, који је био тема туристичког дискурса још у годинама знатно пре избијања пандемије, мисли се на холистички концепт туризма који промовише одрживост у свим аспектима туристичких кретања. „Slow“ туризам промовише позитивне резултате туризма за локалне заједнице, као што је стимулисање локалне економије и минимизирање негативних утицаја на животну средину (Busque et al., 2021). Међутим, имајући у виду да је мало доступних истраживања о томе шта „спори туризам“ значи за туристе, посебно када су они суочени са ризицима које носи пандемије једне опаке болести, у разматрању поменутог концепта требало би нагласити и следеће. Овај концепт развоја укључује и очекивани раст популарности независних путовања (без пакет-аранжмана агенција и тур-оператора или крузинг туризма), чије итинерере ће туристи слободно креирати, избегавајући групне активности (вечере, забавни догађаји, групне посете споменичким вредностима, културним локалитетима и сл.), што проистиче из јасно наглашене потребе за држањем социјалне дистанце (<https://cgtn.com>). У складу са тим, илустративан је податак да је јулу 2020. г. у Шпанији забележен пад долазака туриста путем пакет аранжмана за 90%, у односу на исти месец претходне године (<https://www.ine.es>).

Под „спорим“ туризмом треба обухватити и путовања до ближих дестинација, уз повећање дужине боравка у једном месту, с обзиром да честа промена места боравка подразумева бројније социјалне контакте и веће здравствене ризике. Дужи боравак у једном месту омогућава потпуније упознавање природних и антропогених специфичност датог подручја, чиме се могу остварити продубљени доживљаји код учесника туристичких кретања. Психичка потреба за сигурношћу добиће још наглашенији значај у туристичким кретањима, што ће повећати тражњу за туристичким капацитетима који задовољавају највише санитарно-хигијенске стандарде, и локалитетима са високим квалитетом медицинских услуга (Gössling & Schweiggart, 2022).

Spa и wellness туризам су били у великом успону и пре избијања ковид кризе, а ови туристички садржаји могу бити још популарнији у наредном периоду, због наглашене потребе за јачањем сопственог здравља, кондиције и имунитета. „Спори“ туризам се јавља као алтернатива масовном туризму, при чему ће туристи предност давати квалитету над квантитетом у својим кретањима. Код клијентеле високе куповне моћи доминираће тражња за луксузним путовањима која укључују највиши комфор и највише стандарде здравствене заштите.

„Slow“ туризам ће се прожимати са „smart“ туризмом заснованим на коришћењу савремене технологије и дигиталних платформи, како за потребе носилаца понуде тако и туриста, али и њихове међусобне квалитетније интеракције. То значи да „smart“ туризам неће наћи примену, нпр. само у контролисању саобраћаја и ограничавању приступа атрактивним локалитетима, музејима, парковима и сл., већ ће његови елементи и садржаји у одређеној мери доприносити здравственој заштити туриста (нпр. одржавање одређене физичке дистанце између туриста – Jovićić, 2019; Serdane et al., 2020).

Закључак

Током протекле две деценије, у експертским круговима су присутне различите визије развоја туризма у свету у наредним деценијама, при чему већина експерата наводи да ће будућност туризма, највећим делом, зависити од дејства екстерних чинилаца – као што су промене животне средине (пре свега климатске промене), здравствена ситуација, социо-економски услови и стилови живота, а мањим делом, од управљачког механизма који користе менаџери туристичких дестинација и привредни субјекти. Чини се да је пандемија ковида-19 својим погубним дејством управо потврдила овакве процене.

Несумњив је висок степен забринутости око одрживости дестинација и предузећа туристичке привреде (у овом случају, одрживости у смислу опстанка на тржишту) коју је донела односна пандемија. Суочене са неизвесном будућношћу, дестинације за које се може рећи да су у мање неповољном положају и отпорније на овакве и сличне потресе, су оне које имају разноврснију понуду, мање зависе од одређеног тржишта и које акценат у свом развоју стављају на квалитативне, а не само квантитативне компоненте везане за физички раст промета (Ioannides & Gyimóthy, 2020) Што се тиче туристичких компанија, више простора за маневрисање и флексибилност у пословању, генерално гледано, имаће веће у односу на мање компаније, које послују на већим тржиштима и имају разноврснију и обимнију понуду у односу на мање пословне субјекте. Ипак, морају се узети у обзир и предности/особености микро и малих предузећа која су веома заступљена у туристичком пословању у Европи (<https://ec.europa.eu/eurostat>). Многа од њих пласирају на тржишту облике понуде засноване на принципима екотуризма и афирмацији локалне природне и културне баштине, не доприносећи повећању урбанизације, нудећи висококвалитетне доживљаје за туристе и доносећи значајне приходе дестинацијама у којима делују.

У сваком случају носиоци понуде из јавног и приватног сектора који преживе пандемију, наћи ће се пред великим задатаком у наредном периоду – како креирати портфолио одређених облика понуде/производа који ће бити резистентнији на могуће будуће пандемије, и поседовати капацитет адекватног прилагођавања променама туристичке тражње, настале тим поводом.

Литература

- Ioannides, D. & Gyimóthy, S. (2020). The COVID-19 crisis as an opportunity for escaping the unsustainable global tourism path. *Tourism Geographies*, 22(3), 624–632. DOI: 10.1080/14616688.2020.1763445
- Brouder, P. (2020). Reset redux: possible evolutionary pathways towards the transformation of tourism in a COVID-19 world. *Tourism Geographies*, 22(3), 484–490. DOI: 10.1080/14616688.2020.1760928
- Cheer, J. M. (2020). Human flourishing, tourism transformation and COVID-19: a conceptual touchstone. *Tourism Geographies*, 22(3), 514–524. DOI: 10.1080/14616688.2020.1765016
- Gössling, S. & Schweiggart, N. (2022). Two years of COVID-19 and tourism: what we learned, and what we should have learned. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(4), 915–931. DOI: 10.1080/09669582.2022.2029872
- Hall, C. M., Scott, D. & Gössling, S. (2020). Pandemics, transformations and tourism: be careful what you wish for. *Tourism Geographies*, 22(3), 577–598. DOI: 10.1080/14616688.2020.1759131
- Mensah, E. A. & Boakye, K. A. (2023). Conceptualizing Post-COVID 19 Tourism Recovery: A Three-Step Framework. *Tourism Planning & Development*, 20(1), 37–61. DOI: 10.1080/21568316.2021.1945674
- Serdane, Z., Maccarrone-Eaglen, A. & Sharifi, S. (2020). Conceptualising slow tourism: a perspective from Latvia. *Tourism Recreation Research*, 45(3), 337–350. DOI: 10.1080/02508281.2020.1726614
- Busque, B., Mingoia, J. & Litchfield, C. (2021). Slow tourism on Instagram: an image content and geotag analysis. *Tourism Recreation Research*, 47(5–6), 623–630. DOI: 10.1080/02508281.2021.1927566
- Jovicic, D. (2019). From the traditional understanding of tourism destination to the smart tourism destination. *Current Issues in Tourism*, 22(3), 276–282. DOI: 10.1080/13683500.2017.1313203
- <https://www.icao.int>
- <https://www.iata.org>
- www.imf.org
- <https://cgtn.com>
- <https://www.ine.es>
- www.unwto.org
- <https://ec.europa.eu/eurostat>
- <https://wtcc.org>
- <https://www.who.int>
- <https://www.oecd.org>

INFLUENCE OF THE COVID-19 PANDEMIC ON GLOBAL TOURIST MOVEMENT

Dobrica Jovičić, Nikola Todorović

University of Belgrade – Faculty of Geography
Studentski trg 3/3, 11000 Belgrade, Serbia
dobrica.jovicic@gef.bg.ac.rs

The COVID-19 pandemic is the biggest challenge the world has faced since World War II, dealing a devastating blow to global tourism and tourist movement. Tourism needs open borders, and stable political, socio-economic and, above all, health and security conditions. The collapse of such stability at the global level at the beginning of 2020 led, de facto, to the complete cessation of tourist movements. The paper analyzes the negative consequences of the mentioned pandemic on the global tourism business, as well as attempts/measures to adapt the public and private sector to the drastically worsened conditions of tourism development that have occurred in the past two years. The already present, but also expected changes in the tourist market, which will be manifested in the post-pandemic period, are also considered. Over the past two decades, most experts have stated in their research and assessments that the future of tourism will largely depend on the action of external factors – such as environmental change (especially climate change), health situation, socio-economic conditions and lifestyles, and to a lesser extent, on the management mechanism used by managers of tourist destinations and economic entities. The COVID-19 pandemic seems to have confirmed such estimates with its devastating effects.

Keywords: tourism, pandemic, COVID-19, effects, market

Introduction

The COVID-19 pandemic is the biggest challenge the world has faced since the Second World War, causing a particularly devastating hit to the global tourism industry and tourist movements. Open borders, stable political, socio-economic, and above all health security conditions are necessary for tourism. The plummeting of such stability at the global level at the beginning of March 2020 led to a de facto full termination of tourist movements and tourism industry. Based on the conducted research, the World Tourism Organization has published data, as early as in April 2020, that all tourist destinations (countries, regions) in the world had introduced certain travel restrictions as an answer to the pandemic. Accordingly, the majority of destinations has completely shut its borders for foreign tourists (45%) or suspended international flights (30%), while fewer have prohibited arrival of tourists from certain generating areas in which there is a massive spread of coronavirus contagion, or introduced other, less restrictive measures (www.unwto.org).

Considering heterogeneous, complex and constantly evolving impacts of the COVID-19 pandemic on international tourism, the World Tourism Organization (as well as other relevant international organizations, e.g. World Travel and Tourism Council – WTTC, Organization for Economic Co-operation and Development – OECD, and others) deems that it is extremely difficult to foresee and precisely consider the effects of the pandemic on international tourism. Considering the developments during the first months after the pandemic broke out and undertaking of restrictive measures by national countries (quarantine measures, partial or complete suspension of air travel, travel ban and border closure in Europe, as well as in countries of North and South America, Africa and Middle East), but also lifting or loosening of restrictions, then the situation in parts of East Asia and the Pacific in which the epidemic has been stopped or put under firm control as early as in the second part of 2020 (above all in China, then in Thailand, Singapore, New Zealand and Australia), as well as experience from previous crises, one should not be surprised by the information that the number of international tourist arrivals in 2020 was 74% lesser compared to the previous year, which is the biggest decline of global tourism since the Second World

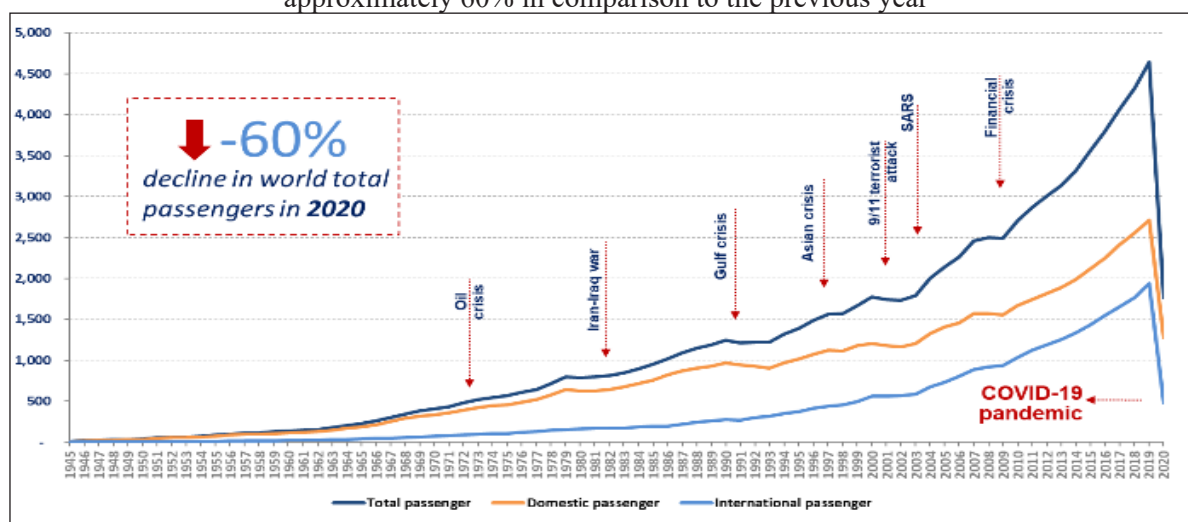
War. The decline of international tourists was most prominent in the Asia and Pacific region (-84%), while in Europe it amounted to -70%, and in America (North and South combined) to -69%. It is important to point out that receipts from international tourist movements in 2020 amounted only to approximately 400 billions of American dollars, which is a mere quarter of the receipts realized in 2019 (www.unwto.org).

Drastic decline of the key activities of the tourism sector

World Travel and Tourism Council (WTTC), the most important international association of economic subjects in the tourism domain, provided an estimate that the pandemic will cause loss/termination of around 100 million jobs in the global tourism sector, with $\frac{3}{4}$ of these jobs being in the G20 member states (19 countries with the most developed economies in the world, as well as the EU as a special member). Considering the information that, in the past five years, one of four new jobs in the world was generated in the tourism sector, it is clear that the significant decline in employment in the tourism economy domain would extensively affect the decrease in global employment. One must consider that before the pandemic broke out, the tourism sector provided jobs for 330 million people, which was 10% of the global employment (https://wttc.org).

Also, it is estimated that the negative impacts of the pandemic on tourism manifested themselves in decrease in global gross domestic product of 2.7 thousands of billions of American dollars (meaning that tourism contributed to the decrease in global GDP in 2020 of 2.8%), which caused the hardest hit to the economies of Asia, Europe and North America, as the key generating and receptive areas in the global tourist movements. The global economic significance of the tourism sector (meaning the broader economic sector generated through tourism, which in addition to hospitality and travel agencies, includes other activities important for the tourism economy, such as transportation, trade, entertainment industry and others) is best illustrated through the information that its share in the global gross domestic product in 2019 amounted to 10.3% (https://wttc.org).

Figure 1. Decline in global number of transported passengers in air travel in 2020 amounted to approximately 60% in comparison to the previous year

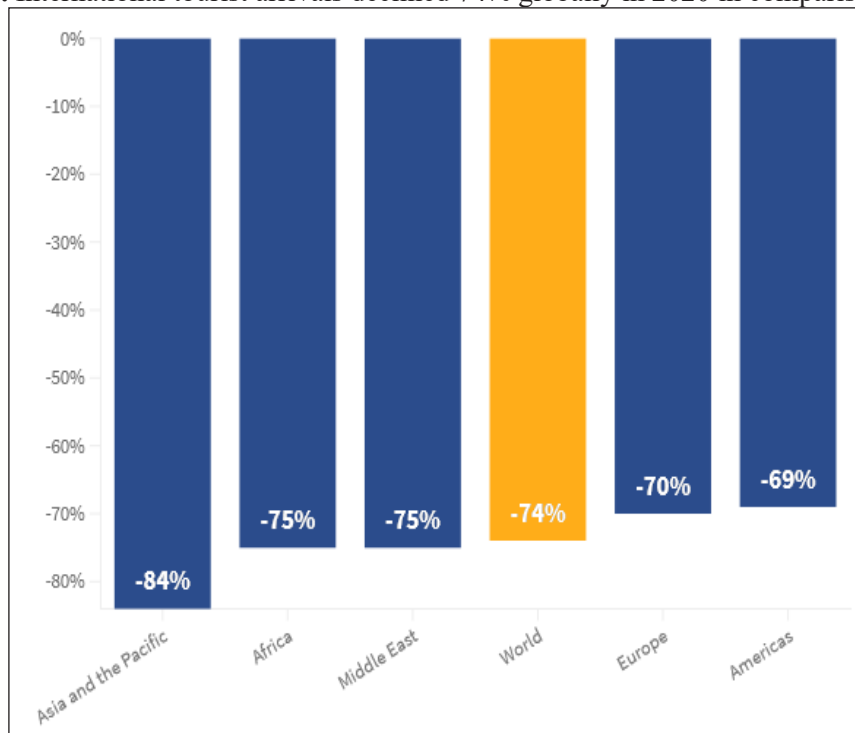

Source: <https://www.icao.int>

The pandemic hit the air travel particularly hard, as the mode of transportation with the largest share in international tourist movements (58% of share in 2018). This is confirmed through the information that at the beginning of April 2020, around 27% of tourist destinations in the world (countries, regions) completely or partially suspended international flights. Accordingly, the estimates of the International Air Travel Association (IATA) and the International Civil Aviation Organization (ICAO) indicate that the losses of airlines in the international passenger transportation in 2020 amounted to around 250–260 billions of American dollars (www.iata.org). The mentioned organizations indicate that the number of

passengers in 2020 was around 60% lesser globally, as well as that the airlines realized around 55% fewer flights in relation to 2019. The consequences of this are manifested through bankruptcy and termination of a number of small airlines or their acquisition by the bigger airlines, which have, given their national and economic importance, received a substantial financial aid from national governments (e.g. governments of Germany, United Kingdom and France allocated significant finance to help Lufthansa, British Airways and Air France). The information from the end of 2020, that Lufthansa will reduce its 760-plane fleet by 150 aircrafts that will remain permanently landed, sounds pessimistic. At the same time, the company announced termination of 22,000 full-time jobs (<https://www.lufthansa.com>).

Figure 2. International tourist arrivals declined 74% globally in 2020 in comparison to 2019

Source: www.unwto.org

Reintroduction of air travel towards a number of tourist destinations, as well as restoration of passenger air travel in general, has started during the summer of 2020 and was followed by the introduction of rigorous administrative and sanitary-health measures at the airports and in the planes. That also implied, to a certain extent, limitation of plane occupancy to a level that will not pose risk to the passengers, in order to enable keeping social/physical distance, which meant that the flights would be realized with a lesser occupancy of the capacity. What arises from this is the question of business profitability and preservation of certain airlines in the newly-arisen circumstances. That is the reason why, as least when it comes to Europe, in the period just after the significant mitigation of the pandemic (its complete termination, according to the medical professionals, would likely not happen before 2023 – <https://www.who.int>) an even bigger role of road transport (particularly automobiles) in tourist movements is to be expected. That is the case particularly with trips to near destinations, either in domestic tourism or when visiting a neighbouring country. In Europe, even before the pandemic, as opposed to other continents, automobile was the main mean of transport of tourist, both in international (around 50%), and even more in domestic movements within our continent (more than 70% of share). That can be explained by the smaller area of our continent in comparison to other continents (beside Australia), due to which is the distance between the generating and receptive tourist areas lesser, than by the level of development of the transport network in Europe, the great flexibility that the automobile has granted to the tourist movements and other factors (<https://ec.europa.eu/eurostat>).

However, the mentioned estimates should be received with a significant level of caution and interpreted in the context of the extent and devastating effect of such unprecedented crisis, which inflicts the need of continued monitoring of impacts of the COVID-19 pandemic on international tourism, as well as the global economy as a whole.

Starting from the moderately positive scenario based on realistic estimates of medical professionals (<https://www.who.int>), which indicates that the pandemic will be constrained or put under adequate control by the end of 2021 (the process of vaccination of population has started in some parts of the world as early as in December of 2020), a particularly gradual recovery of tourism is to be expected. Another cause of caution is the message of the World Tourism Organization, launched soon after the pandemic broke out, saying “by staying home today, we can travel tomorrow”. Accordingly, revitalization of tourist movements will undoubtedly be followed by a significant dose of fear and caution in participants of these movements, and on the other side, restrictive measures and rigorous procedures for receiving international tourists/travelers will remain in force the longest in relation to intercontinental travel, as well as in countries that were heavily hit by the pandemic, such as Spain, France and Italy, that are at the same time among the leading receptive countries, not only in Europe, but also globally. Smaller countries, in which tourism contributes strongly to the gross domestic product and whose economies are primarily based on international demand (e.g. Cyprus, Malta, Greece, Croatia, Montenegro...), could face the biggest problems.

Strengthening of domestic tourism as a basis of tourism’s recovery from the pandemic’s influence

In the case of the mentioned moderately positive scenario, which implies a significant stabilization of the health security situation, primarily in Europe and North America (in one part of East and Southeast Asia and Australia, circumstances have significantly improved as early as in mid-2020), i.e. putting the dangerous virus under firm control (which would mean that the viral transmission is reduced to sporadic cases and that, in addition to intensification of the process of population vaccination in many countries and regions, enforcement of security and health preventive measures is continued), it may be safely estimated that domestic and interregional international tourist movements will be even more dominant in comparison to intercontinental tourist travel. In addition, smaller health safety risk and bigger security that tourists feel while traveling within the borders of their own country or during visits to near and familiar countries should also be considered, but the economic aspect is also important, since the economic consequences of the pandemic will cause a decrease of the average purchase power of the aggregate tourist demand, which will chose nearer destination for its trips, due to lesser costs (Brouder, 2020). Accordingly, domestic tourist demand, particularly in bigger countries that have a strong domestic tourist demand, as well as countries with significant potential for development of some form of recreational tourism (seaside, mountain, spa), will be in the foreground. In accordance with that, the World Tourism Organization considers domestic tourism a key lever in tourism sector recovery in the following years. Even before the vicious pandemic broke out, domestic tourism expenditure was larger than expenditure in international movements (e.g. domestic tourism expenditure in the EU was 1.8 times larger than expenditure in cross-border movements), and that difference will undoubtedly become bigger in the following years (<https://ec.europa.eu/eurostat>).

Income from domestic tourism is incomparably more important than the expenditure of international tourists for the US and particularly China, in which domestic tourist movements contribute with 80% in total annual tourism income. Although the spread of coronavirus in China has significantly decreased as early as in April 2020 and has since been limited to sporadic cases, income from domestic tourism in this country in the same year was lesser by around 20% in comparison to 2019. However, stable health situation, which lasted all the way to the slight setback at the beginning of spring of 2022, provided favorable possibilities for a new rise of domestic tourism in China. It is a large country with the biggest population in the world and abundance of natural and cultural tourist attractions, of which many are not sufficiently valorized in the market. A testimony to the significant recovery of domestic tourism in China

are the data that during Chinese one-week holiday of Lunar New Year, in the first week of October 2020, 637 million Chinese tourists were registered, whose movement and expenditures resulted in income of 68 billion American dollars (which is around 80% of income registered during this 7-day holiday in October 2019, before the pandemic broke out - <https://cgt.com>). Tourism results of China in the domestic tourism domain should be considered within the overall economic recovery of the country in the second half of 2020. China is the only one among the economically developed countries and regions that had a positive growth rate of gross domestic product in the given year (www.imf.org).

The global tourism in 2021 has realized a 4% growth in comparison to 2020 (415 million vs. 400 million arrivals), but that is by 72% less in comparison to the prepandemic 2019. Europe and North America have achieved the best results in 2021 in comparison to the previous year (growth of 19% and 17%, respectively), in comparison to other continents, but these were in both cases by around 60% smaller in comparison to 2019. Both Europe and North America have continued with the trend of growth in numbers of international arrivals at the beginning of 2022, even though, for example the number of international tourists, registered in the mentioned geographical areas in January 2022 was by 45–50% lesser in comparison to the tourism results registered in these continents in the same month of 2019 (www.unwto.org). A high percentage of vaccinated population, but also a distinguished intraregional character of international tourist movements, both in Europe and North America (the majority of foreign tourists in Europe are tourists that travel from one European country to another, while more than a half of foreign tourists in the US are tourists from the neighbouring Canada and Mexico), are the main reasons for the faster recovery of tourism in these continents, in comparison to other continents and regions.

As a leading receptive country in Europe, Spain suffered an enormous harm in the tourism sector resulting from the pandemic in 2020. The situation has partially improved in 2021, primarily as a result of the domestic tourism recovery, which is illustrated by the information that the domestic tourism expenditure in the cited year was by 3.4% larger in comparison to the prepandemic 2019. Contrary to the domestic tourism, international tourism has been recovering at a significantly slower tempo. In that sense, Spain was visited in 2021 by around 31 million foreign tourists, which is by 64% larger in comparison to 2020, but that increased number of foreign visitors is by great 63% lesser in comparison to the foreign turnover registered in 2019 (<https://www.ine.es>).

Table 1. GDP growth/decline rate in 2020

China	USA	Eurozone (19 EU countries)	Germany	Italy	Spain	France	World as a whole
2.3%	- 3.4%	- 7.2%	- 5.4%	- 9.2%	- 11.1%	- 9.0%	- 3.5%

Source: www.imf.org

Influence of the pandemic on changes in the tourist demand and offer

It is realistic to expect that, when choosing their destinations, European tourists will be even more strongly focused on neighbouring or near countries within our continent, particularly when it comes to member countries of the EU. In favor of that is the information that around 70% of international overnight stays in the EU are made by tourists from member countries of this organization (<https://ec.europa.eu/eurostat>). In accordance, it will be necessary for the European Commission to have a significant role in coordination of activities and introduction of measures for tourism recovery and regulation of procedures for cross-border travel within the EU.

Tourist demand has a large adaptive capacity in satisfaction of its needs, which is particularly present in holiday travel (the most common form of tourist movements), which is characterized by a high flexibility or freedom of tourists in choosing the type, location, time and the mode of travel to the preferred destination, as opposed to business trips or visiting relatives, where this flexibility is significantly lower. Such behavior of tourist demand will undoubtedly become particularly present in their movements just

after the end of the pandemic or the significant moderation of the coronavirus transmissions, which means choice of a more secure destination that carries a lower health risk (Cheer, 2020).

Since the beginning of the pandemic, the slogan that could be heard in all global media was “keep social distance” (what is actually meant is physical distance), and that will most certainly be insisted on in the period after the pandemic. However, that is a huge and difficult to overcome challenge for tourism as a complex socio-economic phenomenon that is based on direct interaction among people, particularly tourists and their hosts, i.e. domicile population of tourist destinations, but also among the tourists themselves (Hall et al., 2020). Considering the complexity of the problem that tourism is facing, the World Tourism Organization bases the direction of this sector’s development, at least in the near future, on the following elements (www.unwto.org):

- necessity of close cooperation and coordination of activities with the World Health Organization, as the main UN agency that manages the crisis caused by the coronavirus pandemic;
- ensuring the implementation of health measures (also in cooperation with the World Health Organization, as well as with national governments), through which the negative effects of the pandemic on tourist movements will be minimized;
- strengthening of solidarity with the countries that were particularly hit by this pandemic; and
- emphasizing the resilience and adaptability of tourism to different global crises it has faced earlier (although this crisis is unprecedented).

There are opinions in the expert public that tourism, as one of the sectors that sustains the biggest damages from the crisis caused by the pandemic, could in the near future expect a significant change in demand embodied in strengthening of “slow tourism”. This term, which was a theme in the tourism discourse as early as in the years significantly before the pandemic broke out, implies a holistic concept of tourism that promotes sustainability in all aspects of tourist movements. “Slow” tourism promotes positive outcomes of tourism for local communities, such as stimulating the local economy and minimizing the negative environmental impacts (Busque et al., 2021). However, keeping in mind that there is little available research regarding what “slow tourism” means for tourists, particularly when they are faced with risks that accompany a pandemic of a vicious disease, the following should be emphasized in the consideration of the mentioned concept. This development concept also incorporates an expected growth in popularity of independent travel (without a package arrangement by agencies and tour operators or cruising tourism), whose itineraries will be freely created by tourists, avoiding group activities (dinners, entertainment events, group visits to monument attractions, cultural sites etc.), which results from the clearly highlighted need to keep social distance. Accordingly, an illustrative information is that in July 2020 in Spain a decrease of 90% in tourist arrivals through package arrangements was registered, in comparison to the same month of the previous year (<https://www.ine.es>).

“Slow” tourism should also encompass trips to near destinations, with extension of length of stays in a single place, since frequent change of the place of stay implies more social contacts and bigger health risks. A longer stay in a single place allows a fuller familiarization with natural and cultural specifics of the area, which could provide a deepened experience of participants of tourist movements. The psychological need for safety will receive an even more highlighted importance in tourist movements, which will increase the demand for tourism facilities that rise up to the highest sanitary-hygienic standards and sites with high quality medical services (Gössling, Schweiggart, 2022).

The spa and wellness tourism was already on a big rise before the pandemic broke out and these tourist contents could be more popular in the following period, given the highlighted need for strengthening of personal health, shape and immunity. “Slow” tourism appears as an alternative to mass tourism, whereby tourists will favor quality over quantity in their movements. The clientele with higher purchase power will predominantly demand luxury trips that incorporate the biggest comfort and highest standards of healthcare.

“Slow” tourism will be intertwined with “smart” tourism that is based on use of modern technology and digital platforms, both for the needs of service providers and tourists, but also for their more quality

mutual interaction. That means that “smart” tourism will not find its application, for example, only in traffic control and limitation of access to attractive sites, museums, parks and similar, but its elements and contents will to some extent contribute to the healthcare of tourists (e.g. keeping an appointed physical distance among tourists – Jovicic, 2019; Serdane et al., 2020).

Conclusion

During the last two decades, in the expert circles, there have been different visions of tourism development in the world in the following decades, with majority of experts indicating that the future of tourism will mostly depend on effects of external factors – such as environmental changes (above all climate change), health situation, socio-economic conditions and lifestyles, and to a smaller extent on managing mechanisms used by the managers of tourist destinations and economic subjects. It appears that the COVID-19 pandemic has exactly confirmed such estimates by its devastating effects.

The pandemic undoubtedly brought a high level of concern regarding sustainability of destinations and companies in the tourism economy (in this case, sustainability in the sense of survival in the market). Faced with an uncertain future, destinations whose position can be labeled as less unfavorable and that are more resilient to such and similar disturbances are those that have a more diverse offer, are less dependent on a certain market and put emphasis in their development on qualitative and not only quantitative components related to the physical growth of turnover (Ioannides, Gyimóthy, 2020). Regarding tourism companies, generally speaking, the big ones, which do business in bigger markets and have a more diverse and bigger offer in comparison to smaller companies, will have more maneuver space and business flexibility than the small ones. However, advantages/particularities of micro and small enterprises that are heavily present in tourism business in Europe (<https://ec.europa.eu/eurostat>), must be considered. Many of them put on the market forms of offer based on ecotourism principles and affirmation of local natural and cultural heritage, not contributing to the increase in urbanization, offering high-quality experience for tourists and contributing significant income to the destinations they do business in.

In any case, service providers from the public and private sector that survive the pandemic will be placed in front of a big task in the next period – how to create a portfolio of specific forms of offer/products that will be more resistant to possible future pandemics and have a greater capacity to adequately adapt to changes in tourist demand caused by them.

Literature

- Ioannides, D. & Gyimóthy, S. (2020). The COVID-19 crisis as an opportunity for escaping the unsustainable global tourism path. *Tourism Geographies*, 22(3), 624–632. DOI: 10.1080/14616688.2020.1763445
- Brouder, P. (2020). Reset redux: possible evolutionary pathways towards the transformation of tourism in a COVID-19 world. *Tourism Geographies*, 22(3), 484–490. DOI: 10.1080/14616688.2020.1760928
- Cheer, J. M. (2020). Human flourishing, tourism transformation and COVID-19: a conceptual touchstone. *Tourism Geographies*, 22(3), 514–524. DOI: 10.1080/14616688.2020.1765016
- Gössling, S. & Schweiggart, N. (2022). Two years of COVID-19 and tourism: what we learned, and what we should have learned. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(4), 915–931. DOI: 10.1080/09669582.2022.2029872
- Hall, C. M., Scott, D. & Gössling, S. (2020). Pandemics, transformations and tourism: be careful what you wish for. *Tourism Geographies*, 22(3), 577–598. DOI: 10.1080/14616688.2020.1759131
- Mensah, E. A. & Boakye, K. A. (2023). Conceptualizing Post-COVID 19 Tourism Recovery: A Three-Step Framework. *Tourism Planning & Development*, 20(1), 37–61. DOI: 10.1080/21568316.2021.1945674
- Serdane, Z., Maccarrone-Eaglen, A. & Sharifi, S. (2020). Conceptualising slow tourism: a perspective from Latvia. *Tourism Recreation Research*, 45(3), 337–350. DOI: 10.1080/02508281.2020.1726614
- Busque, B., Mingoia, J. & Litchfield, C. (2021). Slow tourism on Instagram: an image content and geotag analysis. *Tourism Recreation Research*, 47(5–6), 623–630. DOI: 10.1080/02508281.2021.1927566
- Jovicic, D. (2019). From the traditional understanding of tourism destination to the smart tourism destination. *Current Issues in Tourism*, 22(3), 276–282. DOI: 10.1080/13683500.2017.1313203
- <https://www.icao.int>
- <https://www.iata.org>
- www.imf.org
- <https://cgtn.com>
- <https://www.ine.es>
- www.unwto.org
- <https://ec.europa.eu/eurostat>
- <https://wtcc.org>
- <https://www.who.int>
- <https://www.oecd.org>